

Alicja Krajewska, Zdzisław Jan Małecki, Paweł Gołębiak

CUDZE CHWALICIE, SWOJEGO NIE ZNACIE: KRAJOBRAZ DOLINY SWĘDRNI

Streszczenie. Ze względu na unikatowy charakter krajobrazu, na obszarze Doliny Swędrni obowiązują dwie formy ochrony przyrody: obszar chronionego krajobrazu i obszar Natura 2000. Region stanowi wydzieloną jednostkę przestrzenną cechującą się istotnymi wartościami przyrodniczymi. Oprócz tego charakteryzuje się wartościami historyczno-kulturowymi. Występuje tam wiele stanowisk archeologicznych: historyczne formy budownictwa i obiekty rezydencjonalne, sakralne, budownictwo mieszkalne i produkcyjne. Wszystko to położone jest w bardzo dużej koncentracji, wzdłuż doliny Swędrni i Żabianki. W pobliżu Kamienia znajduje się krzyż z tablicą upamiętniającą miejsce mordu około 40 rannych powstańców styczniowych i opiekujących się nimi mieszkańców, dokonanego przez Kozaków carskich. W pobliżu leśniczówki Morawin umieszczono tablicę pamiątkową upamiętniającą poległych we wrześniu 1939r. żołnierzy polskich. W pobliżu doliny Swędrni w Lesie Skarszewskim 19 stycznia 1945r. okupant niemiecki rozstrzelał 56 żołnierzy Armii Krajowej.

Słowa kluczowe: rzeka, krajobraz naturalny i antropogeniczny, ochrona przyrody, turystyka, Powstanie Styczniowe, II Wojna Światowa

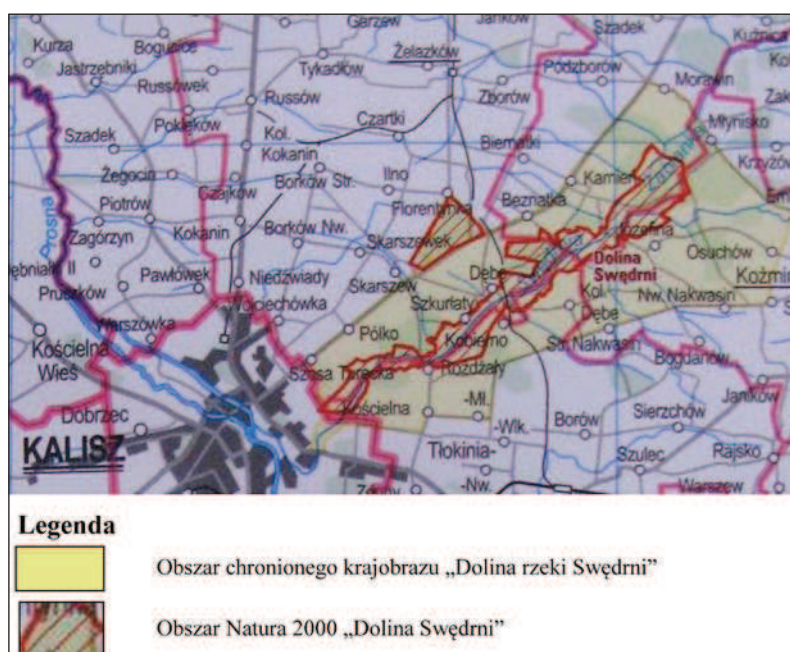
OCHRONA PRZYRODY

Według ustawy o ochronie przyrody obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach stanowiących wartościowe walory ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych. Takim miejscem jest obszar chronionego krajobrazu „Dolina rzeki Swędrni” rozciągający się tuż za granicami Kalisza. Teren leży na Wysoczyźnie Kaliskiej i Tureckiej. Rzeźba terenu zlewni rzeki Swędrni została ukształtowana w wyniku złożonych procesów geomorfologicznych i charakteryzuje się pewną strefowością nawiązującą do zasięgów jednostek geomorfologicznych. Osady piętra jury reprezentowane są przez zwietrzałe, spękane i skrasowane wapienie, margle i iłolupki malmu górnego. Zalegają one na głębokości od 59,0 do 120,0 m i więcej poniżej powierzchni terenu. Poziom najmłodszy, zalegający na głębokości od 59,0 do 70,0 m p.p.t., reprezentują margle ilaste z przewarstwieniami węgla brunatnego i wkładkami iłu silnie zwietrzałego. Margle, poprzez margle piaszczyste, przechodzą w drobnoziarniste piaskowce wapniste. Znaczna powierzchnia doliny rzeki

---

mgr Alicja KRAJEWSKA – Gimnazjum w Brzezinach
prof. nadzw. dr hab. inż. Zdzisław Jan MAŁECKI – Instytut Badawczo-Rozwojowy Inżynierii Lądowej i Wodnej „Euroexbud” w Kaliszu
mgr Paweł GOŁĘBIAK – Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Kaliszu

Swędni w granicach miasta Kalisza jest przykryta kilkudziesięciometrową warstwą ilów wstęgowych wieku plioceńskiego. Z mapy fizycznej wynika, że teren opracowania leży w obrębie zlewni topograficznej rzeki Proсны. Dolina rzeki Proсны w zasięgu tarasów dennych i cieków do niej wpadających stanowi mały zbiornik wód gruntowych płytko zalegających. Obszar powołany został Rozporządzeniem nr 68 Wojewody Kaliskiego z dnia 20 grudnia 1991 roku w sprawie ustalenia obszaru chronionego krajobrazu

Rys. 1. Mapa obszaru „Dolina rzeki Swędni”

Fot. 1. Tablica informacyjna, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

„Dolina rzeki Swędrni” [Dz. Urz. Woj. Kal. Nr 17, poz. 161]. Obszar o ogólnej powierzchni 5000 ha przebiega przez gminy: Ceków, Opatówek, Żelazków i cechuje się istotnymi wartościami przyrodniczymi (rzeźba terenu, zbiorniki wodne, szata roślinna i walory estetyczno-widokowe krajobrazu) mającymi aktualne i potencjalne znaczenie dla regulacji warunków środowiska przyrodniczego i zabezpieczenia możliwości realizacji funkcji rekreacyjnej. Dolina Swędrni powstała w okresie zlodowacenia środkowopolskiego, stąd jej atrakcyjne walory naturalnego krajobrazu meandrującej rzeki ze stromymi zejściami i łąkami łągowymi. Stwierdzono tu 714 gatunków roślin, w tym 19 chronionych (m.in.: grzybień północny, grąźel żółty, rosiczka okrągłolistna, kalina koronkowa, kocanki piaskowe, lilia złotogłów czy konwalia majowa). Udział zbiorowisk leśnych jest tu niewielki – około 27%. W faunie obszaru stwierdzono występowanie ptaków uznanych w skali Europy za ginące: czajka, błotniak stawowy, zimorodek, perkozek, cyranka czy płaskonos. Charakterystyczną cechą tego obszaru jest także częste występowanie mgieł typu radiacyjnego w godzinach przedwieczornych i rannych, co tworzy unikatowe walory estetyczne doliny. [<http://www.kalisz.poznan.lasy.gov.pl/obszary-chronionego-krajobrazu>]

Centralną część obszaru chronionego krajobrazu „Dolina rzeki Swędrni” zajmuje obszar Natura 2000 „Dolina Swędrni”. Natura 2000 jest najbardziej kompleksową i najlepiej legislacyjnie i politycznie przygotowaną europejską siecią ekologiczną, mającą na celu zapewnienie ekosystemom trwałej egzystencji. Sieć Natura 2000 składa się z dwóch rodzajów obszarów: obszarów specjalnej ochrony ptaków oraz specjalnych obszarów ochrony siedlisk. Obszar Natura 2000 „Dolina Swędrni” powołany został w celu ochrony siedlisk. Obszar obejmuje fragment doliny Swędrni wraz z jej dopływem Żabianką. Jego powierzchnia całkowita wynosi 1290,72 ha. Do najcenniejszych obiektów przyrodniczych terenu zaliczyć należy torfowiska przejściowe i trzęsawiska (przeważnie z roślinnością z *Scheuchzeria-Caricetea*) z obecnością fitocenoz kilku zagrożonych w Wielkopolsce zbiorowisk oraz murawy kserotermiczne (*Festuco-Brometea* i ciepłolubne murawy z *Asplenion septentrionalis-Festucion pallentis*). Wśród ekosystemów leśnych wyróżniają się dobrze wykształcone acydofilne dąbrowy oraz niewielki płat łągów z okazałymi dębami szypułkowymi. Do pozostałych siedlisk przyrodniczych będących przedmiotem ochrony w przedstawianym obszarze należy również zaliczyć: niżowe i górskie świeże łąki użytkowane ekstensywnie (*Arrhenatherion elatioris*), grąd środkowoeuropejski i subkontynentalny (*Galio-Carpinetum*, *Tilio-Carpinetum*), ciepłolubne dąbrowy (*Quercetalia pubescenti-petraeae*), łągowe lasy dębowo-wiązowo-jesionowe (*Ficario-Ulmetum*), starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne, ziołorośla górskie (*Adenostylion alliariae*) i ziołorośla nadrzeczne (*Convolvuletalia sepium*), pomorski kwaśny las brzoźowo-dębowy (*Betulo-Quercetum*), łągi wierzbowe, topolowe, olszowe i jesionowe (*Salicetum albo-fragilis*, *Populetum albae*, *Alnenion glutinoso-incanae*, olsy źródliskowe). Występują tu ważne dla Europy gatunki zwierząt (z Zał. II Dyr. Siedliskowej i z Zał. I Dyr. Ptasiej): koza złotawa – (*Sabanejewia aurata*), minóg ukraiński (*Eudontotomyzon mariae*), piskorz – (*Misgurnus fossilis*). Ostoja obejmuje środkowo-końcowy odcinek doliny rzeki Swędrni. [<http://obszary.natura2000.org.pl/index.php>]

PREZENTACJA TURYSTYCZNA

Oprócz wartości przyrodniczych obszar chronionego krajobrazu „Dolina rzeki Swędrni” wraz z obszarem Natura 2000 przedstawia także wartości historyczno-kulturowe. Region położony jest na północny-wschód od granic Kalisza, gdzie znajdziemy połączenie komunikacyjne z innymi miastami, by następnie dotrzeć bezpośrednio na teren Doliny Swędrni. W Kaliszu znajdziemy też wiele miejsc zapewniających nocleg i wyżywienie. Jeszcze bliżej obszaru możemy zamieszkać w gospodarstwie agroturystycznym w miejscowości Dębe.

Najlepiej po Dolinie Swędrni przemieszczać się na rowerze. Od niedawna funkcjonuje na tym terenie 30-kilometrowy szlak edukacyjno–rowerowy Natura 2000. Na jego trasie umieszczono 30 tablic edukacyjno-informacyjnych i kierunkowych dla rowerzystów, które prowadzą przez najpiękniejsze zakątki Doliny. Pierwszym etapem wędrówki (od strony Kalisza) po Dolinie Swędrni będzie Nędzrzew. Nędzrzew to wieś uwzględniona już w najstarszych źródłach historycznych, a ślady osadnictwa są jeszcze starsze – w okolicy do dziś można odnaleźć fragmenty ceramiki z prehistorycznego cmentarzyska, które zapewne gdzieś tu się znajdowało [Sobolewski P., 2010r.]. Na wysokości Kalisza (Grodziska na Zawodziu) odgałęzienia prawostronnego dopływu rzeki Swędrni do rzeki Proсны przebiegał w kierunku rzeki Warty (przeprawa w okolicy Koła) Szlak Bursztynowy, będący „drogowskazem dla kupców rzymskich” prowadzący do wybrzeży Bałtyku. Miejsce ujścia rzeki Swędrni do rzeki Proсны zmieniono podczas regulacji koryt Proсны w XIX w. (przesunięto z biegiem rzeki). Istnienie osady „Calisia” (Kalisia) w II w. n.e. odnotował Klaudiusz Ptolemeusz z Aleksandrii w Egipcie, w swoim dziele „Geografia”, co stanowi zarazem najstarszą odnotowaną i zidentyfikowaną nazwę geograficzną na ziemiach polskich. [Małecki Z., 2010r.]

W Nędzrzewie możemy podziwiać niezwykle urokliwy krajobraz: dolinę, wśród której wije się meandrami rzeka Swędrnia (długość 27,4km powierzchnia zlewni 544,0 km²). Dolina otoczona jest mieszanymi lasami i wysokimi skarpami. W okresie międzywojennym rozbijały się tu tabory cygańskie. Przed zbudowaniem zbiorników retencyjnych w Gołuchowie i Szałem było to też miejsce letniego wypoczynku kaliszczan.

Następnym etapem poznawania Doliny będą Rożdżały. Pierwsza wzmianka źródłowa o miejscowości pochodzi z 1429 r. [Małyszko S., 2000r.]. Od 1854 r. do 1892 r. majątek był w rękach Juliana Czartkowskiego, któremu w 1870 r. wzniesiono dwór. W 1939 r. posiadłość zajęli Niemcy. W czasie II wojny światowej w lesie w Rożdżalach upadł pocisk V-1, testowany przez Niemców. Po wojnie dwór zamieniono na dom starców, a następnie na szkołę zawodową z internatem. Od 2008 r. mieści się tu hospicjum.

Opuszczamy Rożdżały, przejeżdżamy przez mostek na Swędrni. Znajdziemy się na terenie lasu, gdzie, kierując się w lewo, podziwiamy pomnik grupowy złożony z 69 sztuk okazałych dębów szypułkowych w wieku średnio 160 lat, o przeciętnych parametrach: średnica pnia 298 cm, wysokość 24 m. Dęby te rosną wzdłuż granicy z łąkami na skarpie dawnego koryta rzeki Swędrni. Po przejściu na drugą stronę skarpy najpierw widzimy krajobraz, który (gdyby wyeliminować hałas samochodów dobiegający z pobliskiej drogi) wydaje się nietknięty ręką człowieka.

Fot. 2. Wiata i tablice edukacyjne w Nędzerczewie, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Fot. 3. Widok ze skarpy na meandrującą Swednię w Nędzerczewie, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Fot. 4. Dwór w Rozdźałach – obecnie hospicjum, fot. A. Krajewska , maj 2014 r.

Fot. 5. Pomnik przyrody: Grupa Drzew, fot. A. Krajewska, 2014 r.

Mając za plecami skaręgę z dębami, widzimy malownicze starorzecze, na którym swoją działalność zaznaczył bóbr europejski, a na dalszym planie - półkole utworzone przez ścianę lasu i nadrzeczne łąki. Jednocześnie wsłuchujemy się tu w różnorodne odgłosy ptaków.

Fot. 6. Starorzecze Swędrni z widocznymi skutkami działalności bobrów europejskich, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Fot. 7. Nagrobek upamiętniający miejsce stracenia 56 żołnierzy Armii Krajowej w Lesie Skarszewskim, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Dolina Swędrni przedstawia nie tylko krajobraz naturalny, ale również (a może przede wszystkim) krajobraz antropogeniczny. Znajdziemy tu wiele śladów naszej burzliwej historii. We wspomnianym wyżej lesie za Rożdżalami w kierunku Skarszewa, po prawej stronie drogi, w lesie znajduje się nagrobek upamiętniający miejsce stracenia 56 żołnierzy Armii Krajowej rozstrzelanych 19 stycznia 1945 r. przez niemieckiego okupanta. Zginął tu m.in. Alfred Nowacki – właściciel fabryki „Winiary”. Był Niemcem polskiego pochodzenia, członkiem Armii Krajowej, aresztowanym w wyniku zdrady. Pochowany po ekshumacji na cmentarzu Tynieckim w Kaliszu obok zbiorowej mogiły Polaków. Razem z Alfredem Nowackim o pseudonimie „Kwatermistrz”, „Nemo” zostali rozstrzelani obywatele polscy niemieckiego i austriackiego pochodzenia, a mianowicie: architekt Jerzy Drescher, Elwira Fibigier, syn właściciela majątku w Żydowie, Henryk Fulde, Brunon Lompa, właściciel majątku w Dębie, porucznik Konrad Wünsche (uczestnik bitwy pod Bzurą i walk w obronie Warszawy). Alfred Nowacki pośmiertnie został odznaczony Srebrnym Krzyżem Virtuti Militari i Krzyżem Walecznym [Małecki Z., 2012 r.].

W leśnictwie Morawin niedaleko Kamienia znajduje się krzyż z tablicą upamiętniającą miejsce, gdzie Kozacy zabili około 40 rannych powstańców i opiekujących się nimi mieszkańców z okolicy w czasie powstania styczniowego w 1863 r. W pobliżu leśniczówki Morawin umieszczono tablicę upamiętniającą poległych w 1939 r. żołnierzy polskich. Natomiast w lesie za Skarszewem znajduje się betonowy grobowiec jako miejsce pochówku 125 obywateli polskich rozstrzelanych przez hitlerowców w październiku 1941 r.

W niektórych miejscowościach omawianego regionu zachowały się obiekty rezydencjonalne: wspomniany dwór w Rożdżalach, dwór z końca XVIII w. w Kamieniu, pałac z 1915 r. w Tłokini Kościelnej, dwór z XIX w. w Dębem.

Pierwsza wzmianka o Tłokini Kościelnej pojawiła się w 1282 r., gdy jej właścicielem był Filon z Tłokini (Małyżko S., 2000). W 1490 r. wieś była królewską trzymaną jako zastaw przez Jana Kobylińskiego. W 1843 r. dobra nabyli Chrystowscy. Ostatnimi przedwojennymi właścicielami Tłokini byli Ignacy Chrystowski (1882–1938 r.) herbu Topór i jego żona Zofia Matylda z domu Chrzanowska (1884–1970 r.) herbu Nowina. Na terenie parku krajobrazowego o powierzchni około 8,0 ha rosną trzy stare dęby i znajduje się 100-letnia aleja grabowa im. Zofii Chrystowskiej. [Małecki Z. i inni, 2012 r.] Tu, w otoczeniu parku, znajduje się wspomniany przepięknie odrestaurowany pałac. Podczas okupacji został zajęty przez Niemców. Po wojnie władze komunistyczne pozbawiły właścicielkę, Zofię Chrystowską, jej dóbr i zakazały jej osiedlenia się w promieniu 100 km od majątku. Dziś obiekt pozostaje w rękach prywatnych i jest dostępny. Mieści się tu hotel i restauracja.

Na uwagę w Dolinie Swędrni zasługują również obiekty sakralne, np. drewniany kościół pw. św. Jakuba z XVIII w. w Tłokini Kościelnej czy kościół pw. Zwiastowania NMP z lat 1914–1924 w Dębem. Świątynia w Dębem jest neoromańska, murowana, otynkowana, orientowana, jednonawowa, z ośmioboczną wieżą od zachodu, nakryta łamanym dachem. Wewnątrz kościoła, w nowym, pochodzącym z I ćwierci XX w. ołtarzu głównym znajduje się jeden z najcenniejszych zabytków sztuki sakralnej tych okolic: „Madonna ze szczygłem” – niewielki gotycki obraz (80 x 65 cm) namalowany temperą na drewnie, powstały około 1450 r. Na uwagę zasługują także trzy barokowe

Fot. 8. Krzyż z tablicą upamiętniającą miejsce śmierci powstańców styczniowych niedaleko Kamienia, fot. A. Krajewska, maj 2014r.

Fot. 9. Pałac w Tłokini Kościelnej, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Fot. 10. Kościół pw. Zwiastowania NMP w Dębem, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

Fot. 11. Kapliczka przydrożna na skrzyżowaniu dróg w Rożdżalach, fot. A. Krajewska, maj 2014 r.

ołtarze boczne pochodzące z około 1770 r. Są one drewniane, niearchitektoniczne, polichromowane ze złoceniami. W jednym z nich znajduje się obraz św. Tadeusza Judy (z połowy XIX w.), a w pozostałych obrazy niezidentyfikowanych świętych. Cenna jest także drewniana, polichromowana rzeźba barokowa Madonny z Dzieciątkiem (z połowy XVII w.) stojąca na kuli, a także trzy portrety: trumienny Stanisława Mikołajewskiego (barokowy, powstały w 1693 r., owalny, malowany olejno na blasze) oraz ks. Czesława Hernasa (z 1873 r.) i ks. Stanczewskiego (z około 1830 r.). Cmentarz parafialny w Dębem założony został pod koniec XIX w. W jego centrum mieści się murowany grobowiec z tablicą epitafijną Pauliny Repphan żyjącej w latach 1846-1926, właścicielki dóbr Dębe. Znajduje się tam także mogiła zbiorowa 14 żołnierzy Wojska Polskiego, poległych we wrześniu 1939 r. w lasach koło Morawina.

Fot. 12. Układ osadniczy wsi Dębe, źródło: www.google.pl/maps/

Krajobraz regionu urozmaicają liczne krzyże i kapliczki przydrożne. Te małe świątynie spotkać można przede wszystkim przy drogach i na skrzyżowaniach dróg, ale także koło domostw, na odludnych traktach czy w polach i przy lasach. Są one swoistym symbolem naszej ludowej kultury, który ma również aspekt krajobrazowy, gdyż otoczenie kapliczek i ich usytuowanie nie jest przypadkowe.

Istnieją jeszcze w Dolinie Swędrni parki, choć niektóre w różnym stanie. W parku krajobrazowym w Dębem wśród drzewostanu zachowały się wiekowe dęby, a także egzemplarze kasztanowca, jesionu, klonu i jaworu. W Kamieniu również znajduje się park krajobrazowy. Główne jego gatunki to: topola włoska, świerk pospolity, lipa drobnolistna, kasztanowiec biały, jesion wyniosły, dąb szypułkowy, jałowiec pospolity, indygowiec, sosna żółta. W Tłokini Kościelnej można podziwiać park z malowniczym stawem z XIX w. [na podstawie inf. Nadleśnictwa Kalisz]

Na omawianym obszarze zaobserwować można też wiejskie budownictwo mieszkalne (chaty, zagrody) i produkcyjne (budynki folwarczne, młyny wodne, wiatraki, cegielnie), np. wiatrak-koźlak z końca XIX w. Murowańcu. Obiekty położone są w bardzo dużej koncentracji, wzdłuż dolin przepływających tu rzek: Swędrni i Żabianki.

Warto przyjrzeć się też historycznym układom osadniczym wsi. Szczególnie ciekawy pod tym względem jest układ wsi Dębe. Typ tej miejscowości ma cechy widlicy (powstałej na rozwidleniu dróg) i wielodroźnicy (nieregularnie przebiegające drogi i nieregularny układ pól – w części południowej, co wynika z umiejscowienia tamtędy w przeszłości zespołu rezydencjonalnego: dworu, parku, zespołu folwarcznego). W części północnej wieś jest typem łańcuchówki. Sama miejscowość wzmiankowana jest w źródłach od 1354 r. [Małyszko S., 2000r.]

INGERENCJA CZŁOWIEKA W KRAJOBRAZ – ZAGROŻENIA OBSZARU

Człowiek w znaczący sposób odcisnął swoje piętno w opisywanym regionie. Jedną z istotnych ingerencji w środowisko doliny była budowa zbiornika retencyjnego. Zbiornik retencyjny na Swędrni w Murowańcu (16.5 km biegu rzeki) oddany został do użytku w 2004 roku. Powierzchnia zbiornika Murowaniec wynosi 79,5 ha przy pojemności max. 1,47 mln m³ o powierzchni zlewni w przekroju zbiornika wynoszącej 276 km². Jego uruchomienie przynosi pozytywne i negatywne skutki dla środowiska. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że w drzewostanie pozostawionym w suchej strefie zbiornika co kilka lub kilkadziesiąt lat będzie dochodziło do okresowego podtopienia. Należy wobec powyższego spodziewać się obniżenia żywotności drzew, przekształcenia siedlisk w bardziej wilgotne i żyzniejsze. Zauważa się też negatywny wpływ na jakość wody w zbiorniku w następstwie zabudowy rekreacyjnej wokół zalewu [Małecki Z., 2008r.]. Istnieje też obawa co do dalszego przeżyźniania się wód w zbiorniku „Murowaniec”, co może przyczynić się do wzmoczonej produkcji biologicznej wód, powodującej szkodliwe zmiany ekologiczne.

Należy również zaznaczyć korzystne oddziaływanie wymienionego zbiornika na środowisko. Powoduje on „łagodzenie” fal powodziowych, ale w ograniczonym za-

kresie (średnia pojemność zbiornika). Akwen ma także duży wpływ na atrakcyjność krajobrazową przyległych terenów, wzrost turystyki oraz rozwój sportów wodnych i aktywizacji działalności gospodarczej. W korycie rzeki Swędrni w okresach „suchych” zapewniony jest nienaruszalny przepływ wód. W przyszłości będzie również możliwość wykorzystania spadku wody do produkcji energii elektrycznej poprzez zainstalowanie małej elektrowni wodnej. Powierzchnia wodna zbiornika przyczynia się też do znacznego parowania wody, co wpłynie w nieznacznym stopniu na mikroklimat terenów przyległych poprzez łagodzenie zjawisk ekstremalnych.

W dolinie Swędrni planowana jest budowa kolejnego zbiornika suchego w okolicach miejscowości Nędzrzew i Rożdżały. Należy dodać, że są dwie propozycje jego lokalizacji. Jedną z nich – korzystniejszą z punktu widzenia oddziaływań ekologicznych – przedstawił prof. nadzw. dr hab. inż. Zdzisław Jan Małecki [Małecki Z., 2009]. Z powodu stosunkowo małych zasobów wód powierzchniowych w powiecie kaliskim istnieje potrzeba retencjonowania wód poprzez budowę nowych zbiorników wodnych.

Ingerencja człowieka w krajobraz wiąże się również ze składowaniem odpadów. Jednym z negatywnych wpływów człowieka na środowisko regionu jest niezrekultywowane składowisko odpadów przemysłu spożywczego w Tłokini Kościelnej. [Małecki Z., Wira J., Małecka I., Staszewski Z., 2013]. Możliwy jest również niekorzystny wpływ wysypiska odpadów komunalnych w miejscowości Kamień. Do zagrożeń obszaru należy dodać negatywny wpływ na wody gruntowe zanieczyszczonych ściekami wód rzeki Żabianki. Wody Swędrni oraz jej prawobrzeżnego dopływu Żabianki cechują się niezadowalającą jakością (IV klasa czystości). Okresowo wody Żabianki nie odpowiadają normom ze względu na zanieczyszczenie fizykochemiczne i bakteriologiczne. Rzeka ta jest odbiornikiem wody z oczyszczalni ścieków w Liskowie oraz mniejszych oczyszczalni gminnych w Cekowie i Kamieniu. W miejscowości Kamień funkcjonuje wysypisko odpadów komunalnych. Obydwie inwestycje w tej miejscowości zlokalizowane są w bliskim sąsiedztwie granic omawianego obszaru.

Z innych zagrożeń obszaru należy wymienić obniżenie poziomu wód gruntowych, szczególnie groźne dla ekosystemu torfowiska przejściowego. Murawy kserotermiczne oraz torfowisko zajmują niewielkie powierzchnie. Dodatkowym zagrożeniem dla trwałości muraw ciepłolubnych jest bliskie sąsiedztwo terenów wiejskich, a w przyszłości także planowany nieopodal przebieg obwodnicy Kalisza. Walory przyrodnicze doliny Swędrni zagrożone są także zaniechaniem tradycyjnej gospodarki łąkarskiej, a zwłaszcza porzucaniem łąk i pastwisk. Obserwuje się ekspansję zarośli wierzbowych tzw. łożowisk.

Do zjawisk naturalnych występujących w Dolinie Swędrni zaliczamy powódzie. Rzeka Swędrnia o długości 27,4 km i powierzchni całkowitej zlewni 544 km² uchodzi do Kanału Bernardyńskiego stanowiącego prawobrzeżny dopływ Proсны w obrębie Kalisza. Teren ujściowy rzeki Swędrni jest stosunkowo „skomplikowanym” terenem zalewowym położonym w ramionach dwóch rzek. [Małecki Z., Wira J., 2010]. W przypadku wybudowania wałów przeciwpowodziowych, w terenie zabudowanym na Osiedlu Rajsków, dojdzie do ograniczenia spływu wód z rzeki Swędrni do Proсны, co skutkować będzie znacznymi podtopieniami terenów przyległych. Istnieje także obawa nadmiernej infiltracji popiętrzonych wód z rzeki Swędrni szczelinami geologicznymi poprzez tzw. „wysoką” skarpe w kierunku wyrobiska łąw ceramicznych w Nędzrzewie, co może

spowodować powstawanie osuwisk gruntów. Według wymienionych wyżej autorów [Małecki Z., Wira J.] należy podjąć działania zmierzające do zwiększenia retencji naturalnej z uwzględnieniem retencji leśnej, glebowej, koryt rzecznych (odtworzenie meandrów rzek i oczek wodnych, wbudowanie w rowy melioracyjne opóźniaczy przepływu) a także budowę komór drenażowych. Wskazane jest również uświadomienie obywatelom występującym o pozwolenie na budowę o zagrożeniu powodziowym na terenach zalewowo-depresyjnych.

PODSUMOWANIE

Dolina Swędrni to w pełni zasługujący na wyróżnienie region naszego kraju. Wysoczyzna Kaliska cechuje się monotonną rzeźbą, stąd dolina Swędrni jest wyraźnie zaznaczona w krajobrazie. Na uwagę zasługują zarówno naturalne, jak i antropogeniczne formy krajobrazu. Należy też podkreślić ścisłą zależność życia i działalności człowieka z prawami natury. Wskazane jest prowadzenie dalszych działań, które w pełni umożliwią zachowanie i ochronę unikatowego środowiska Doliny Swędrni. Wiele interesujących miejsc w tym regionie czeka jeszcze na swoje odkrycie przed ciekawym światem turystą.

LITERATURA

1. Małyżko S., Majątki wielkopolskie. Powiat kaliski, t.6, Szreniawa 2000 r.
2. Małecki Z., Ocena wpływu wybranych zbiorników retencyjnych na środowisko w zlewni Proсны, Monografia, Kalisz 2008.
3. Małecki Z., Uwarunkowania lokalizacyjne zbiornika Nędzrzew na rzece Swędrni w rejonie Kalisza. Gospodarka Wodna nr 2/2009.
4. Sobolewski P., Kaliski kalejdoskop przewodnicki 2009, Kalisz 2010.
5. Małecki Z., Wira J., Powódzie w rejonie ujścia rzeki Swędrni do Proсны, Zeszyty Naukowe – Inżynieria Lądowa i Wodna w Kształtowaniu Środowiska Nr 2, 2010.
6. Małecki Z., Zachować w Pamięci Alfreda Nowackiego – właściciela fabryki Winiary, Dziedzictwo kulturowe Miasta Kalisza i regionu południowej Wielkopolski tom II, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań – Kalisz 2012.
7. Małecki Z., Małecka I., Gołębiak P., Funkcje parku krajobrazowego i stawu parkowego w Tłokini Kościelnej k/Kalisza, Zeszyty Naukowe Inżynieria Lądowa i Wodna w Kształtowaniu Środowiska nr 7, Kalisz 2012.
8. Małecki Z., Wira J., Małecka I., Staszewski Z., Wpływ niezrekultywowanego składowiska odpadów z przemysłu spożywczego w Tłokini Kościelnej k/Kalisza na środowisko, Zeszyty Naukowe nr 8-9, Kalisz 2013.
9. Szlakiem dębów i paproci. Przewodnik, Bydgoszcz 2013.
10. <http://obszary.natura2000.org.pl/index.php>
11. <http://www.kalisz.poznan.lasy.gov.pl/obszary-chronionego-krajobrazu>

THE GRASS IS ALWAYS GREENER ON THE OTHER SIDE: THE LANDSCAPE OF THE SWĘDRNIA RIVER VALLEY

Summary

Because of the unique character of its landscape the Swędnia River Valley is protected by two forms of nature conservation: it is the area of protected landscape and it is the area of Natura 2000 legislation. The region is a designated area characterised by vital environmental values. It is also significant historically and culturally. There are a number of archaeological sites, including historic buildings, residential and sacral objects, and housing and industrial buildings, all of which are concentrated along the valley of the rivers Swędnia and Żabianka. Near Kamień there is a cross with a plaque commemorating the murder committed by the Tsarist Cossacks against about forty January Uprising insurgents and the local people who took care of them. In the vicinity of Morawin forester's lodge there is a plaque commemorating Polish soldiers killed in 1939. Near the Swędnia river valley in Skarszewski Forest fifty six Home Army soldiers were executed by a firing squad of German occupiers on the 19th of January 1945.

Key words: river, natural and anthropogenic landscape, nature protection, tourism, January Uprising, World War II

WARUM IN DIE FERNE SCHWEIFEN, WENN DAS GUTE LIEGT SO NAH: DIE LANDSCHAFT VOM SWĘDRNIA-TAL

Zusammenfassung

Wegen des einmaligen Charakters der Landschaft auf dem Gebiet des Prosna-Tals gelten zwei Formen des Umweltschutzes: Gebiet der geschützten Landschaft und Gebiet Natura 2000. Die Region macht eine ausgesonderte Raumeinheit aus, die von wesentlichen Naturwerten gekennzeichnet ist. Außerdem kommen noch historisch-kulturelle Faktoren hinzu. Zu bemerken sind viele Ausgrabungsstellen: historische Formen von Bauten, Residenzbauten, sakrale Architektur, Wohn- und Produktionsanlagen. Das alles liegt sehr konzentriert, entlang an Swędnia- und Żabianka-Tal. In der Nähe von Kamień befindet sich ein Kreuz mit einer Gedenktafel an den Mord von 40 verwundeten Aufständischen, die auch von nahbewohnten Einheimischen gepflegt wurden, und die von zarischen Kosaken ermordet wurden. In der Nähe des Forsthauses Morawin wurde eine Gedenktafel gesetzt, die an die im September 1939 gefallenen polnischen Soldaten erinnert. Nahe des Swędnia-Tals erschoss der deutsche Okkupant am 19. Januar 1945 im Wald zu Skarszew 56 Soldaten der Polnischen Heimitarmee (AK)

Schlüsselworte: Fluss, natürliche Landschaft und anthropogene Landschaft, Umweltschutz, Tourismus, Januaraufstand, Zweiter Weltkrieg